

دانشگاه فرهنگیان
فصلنامه علمی تخصصی
پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی
دوره چهارم، شماره سوم، پائیز ۱۴۰۱

بازنمایی تجارب تدریس غیر حرفه‌ای معلمان جغرافیا؛ یک پژوهش پدیدارشناسانه

ارسال: ۱۴۰۱/۰۶/۲۷	زاهد فرجی ^۱
پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۰۸	عارف امیری ^۲

چکیده

هدف از پژوهش حاضر بازنمایی تجارب معلمانی است که در دوره دوم متوسطه جغرافیا تدریس می‌کنند اما رشته‌ی دانشگاهی آنان آموزش جغرافیا نیست. پژوهش کیفی و از نوع پدیدارشناسی است. میدان تحقیق این پژوهش کیفی، معلمان دوره متوسطه دوم شهرستان همدان که رشته تحصیلی‌شان غیر از آموزش جغرافیا می‌باشد اما حداقل ۲ سال آموزش جغرافیا را به عنوان تدریس غیر تخصصی تدریس کرده‌اند. معلمان به صورت هدفمند انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از مصاحبه نیمه‌سازمان یافته استفاده شد و گردآوری داده‌ها و فرآیند مصاحبه تا اشباع نظری ادامه یافت. پس از ضبط مصاحبه، متن آنها تهیه شد، سپس با استفاده از نرم افزار مکس کیودا (MAXQDA) نسخه ۱۱ مضامین اصلی و مضامین فرعی استخراج گردید. یافته‌ها شامل ۷ مضمون اصلی: تاثیر بر آموزش، چگونگی هماهنگ شدن با تدریس غیر تخصصی، نقش برنامه ریزان در تدریس غیر تخصصی، مواجهه با دانش‌آموزان، دلایل انتخاب جغرافیا به عنوان درس غیر تخصصی، چالش‌های تدریس غیر تخصصی جغرافیا و فرصت‌های تدریس غیر تخصصی جغرافیا. نتایج پژوهش نشان داد که آموزش غیر تخصصی در اکثر موارد به انتخاب و خواست معلم نبوده و معلم به دلایل مختلف و برخلاف میل باطنی مجبور به پذیرش تدریس غیر تخصصی آموزش جغرافیا

---

۱. مدرس مدعو گروه علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان کردستان، ایران (نویسنده مسئول).
zahedfaraji.74@gmail.com

۲. دانشجو کارشناسی رشته آموزش جغرافیا، پردیس شهید مدرس سنندج

می‌شود. لازم است تا آموزش و پرورش در جذب و استخدام نیازهای تخصصی دروس را در مناطق مختلف در نظر گیرد و به بهانه سادگی و سهولت، آموزش جغرافیا را غیر تخصصی و در توان همه معلمان نیندازد.

کلمات کلیدی: آموزش جغرافیا، تدریس غیر تخصصی، پدیدارشناسی، تخصص گرایی

۱- مقدمه

آموزش جغرافیا یک رشته علمی است که حوزه‌های جغرافیا و آموزش را شامل می‌شود. آموزش جغرافیا دانش مهارت‌ها و نگرش‌های جغرافیا را انتخاب می‌کند تا فراگیران را قادر سازد که تعاملات انسان، محیط و جامعه را در فضای جهانی درک کنند و به سواد جغرافیایی درباره آن دست یابد. به عبارت دیگر آموزش جغرافیا ترکیبی از دانش مهارت‌ها و نگرش‌های جغرافیایی است، به نحوی که دانش آموزان بتوانند آنها را فراگرفته و به کار ببرند. بنابراین آموزش جغرافیا نه یک کپی ساده از علم جغرافیا و نه یک شکل از دانش به آموزش است بلکه یک رشته مستقل است که ارتباط تنگاتنگی با مفاهیم علمی جغرافیا، آموزش و روانشناسی دارد (صادقی، ۱۳۹۹: ۵۴).

جغرافیا عمری برابر با عمر انسان بر کره زمین دارد به عبارت دیگر با ظهور انسان اولیه بر روی کره زمین و با شروع حرکت بر روی آن برای پیدا کردن ماوای اولیه خود نیاز داشت پدیده‌ها و عناصری که در اطرافش بودند را نامگذاری کند و اولین نقشه‌های ذهنی را از پدیده‌های جغرافیایی طبیعی نظیر کوه‌ها رودها و... در ذهن خود خلق نماید (چوبینه، ۱۳۸۹: ۱۵۴). اصول بین‌المللی آموزش جغرافیا، اهداف آموزش جغرافیا را مواردی همچون دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌هایی که مطالعه و تمرین آنها باعث توسعه و پیشرفت شهروندان می‌شود معرفی می‌کند. با توجه به اهمیت کتاب درسی جغرافیا در مقطع دبیرستان و هماهنگی با هدف‌های آنها برای بالا بردن سطح یادگیری دانش‌آموزان و رسیدن به اهداف آموزشی گنجانده شده در کتاب درسی استفاده از معلمان متخصص در این رشته الزامی می‌نماید (حسین پور، سعیدی و عبدی، ۱۴۰۰). آموزش جغرافیایی همچنین شامل بحث نظری در مورد ماهیت علم جغرافیا است تفکر معرفت‌شناختی برای آگاهی از آموزش جغرافیا در مدارس که باید با اهداف کلی آموزش در مدرسه سازگار باشد ضروری است (صادقی، ۱۳۹۹: ۶۸).

انکار رابطه بین تخصص و کیفیت تدریس به معنای زیر سؤال بردن هدف و کارکرد آموزش اولیه معلم است. در آموزش جغرافیا، آگاهی معرفت‌شناختی از موضوع، در میان دیگران، از طریق مفاهیم جغرافیایی نشان داده می‌شود، جایی که برخی از مفاهیم یادگیری

را مؤثرتر از دیگران پشتیبانی می‌کنند (بروکس^۱، ۲۰۱۰، لین^۲، ۲۰۱۱؛ لی^۳، ۲۰۱۸؛ پوتیک^۴، ۲۰۱۶). مسیرهای توسعه یافته و به هم پیوسته مفاهیم جغرافیا ثابت می‌کند که تخصص در آموزش جغرافیا ممکن است نقش مهمی در فرآیند شکل دادن به هویت موضوعی مطلوب معلمان داشته باشد. همچنین فرض بر این است که تخصص معلمان باعث توسعه‌ی فهم صحیح جغرافیا و ارتقای فهم دانش‌آموزان از آموزش جغرافیا می‌باشد (باستین^۵، ۲۰۱۹).

پژوهش‌کنش و اسپورتا از این مطلب حمایت می‌کند که دانش انضباطی و موضوعی به‌خوبی توسعه‌یافته به‌دست‌آمده در آموزش تخصصی معلمان، معلمان را قادر می‌سازد تا جغرافیا را در دامنه کامل آن ارائه کنند و برای دانش‌آموزان انواع تفکر جغرافیایی میانجیگری کنند (کنشت و اسپورنا^۶، ۲۰۲۱).

یافته‌ها نشان می‌دهد که معلمان متخصص آگاهی معرفت‌شناختی جغرافیایی عمیق‌تری دارند که از طریق اهداف، دامنه، منطق و عمق تفکر جغرافیایی گسترده‌تر آشکار می‌شود و جغرافیایی را که توسط آنها آموزش داده می‌شود با نیازهای یادگیری دانش‌آموزان خود مرتبط می‌کنند. معلمان متخصص در آموزش جغرافیا از طریق مسیرهای خود نشان می‌دهند که تدریس جغرافیا را به عنوان فرصتی برای برقراری ارتباط با افراد، تعاملات محیطی در مکان‌های خاص و در حال تغییر درک می‌کنند. آنها آماده هستند تا تصمیم بگیرند که آیا و چگونه این تعاملات را توضیح دهند و احتمالاً زمینه‌های محیطی (از جمله توسعه پایدار و تغییرات آب و هوایی)، محلی و میان رشته‌ای را نیز به تصویر بکشند (کنشت و اسپورنا، ۲۰۲۱).

معمولاً معلمان برای تدریس در یک ماده درسی آماده شده و آموزش می‌بینند بنابراین برخی از آنها از تسلط و توانایی برای تدریس یک موضوع خاص برخوردارند به عنوان مثال برای تدریس علوم تجربی در دوره دوم متوسطه معلمان باید از محتوای این دروس آگاه باشند و به کسب مدارک مربوط نائل شده باشند، اما واقعیت موجود این است که در نظام آموزش و پرورش به دلایل مختلفی معلمان در رشته‌های غیر تخصصی خود مشغول به

1 -Brooks

2 -Lane

3 -Lee

4 -Puttick

5 -Bustin

6- Knecht & Spurná

تدریس هستند، تدریسی که معلمان در دوره کارورزی و در دانشگاه برای آن آموزش دریافت نکرده اند (حسین پور، سعیدی و عبدی، ۱۴۰۰). تدریس خارج از تخصص یک نگرانی جهانی است (اینگرسول، ۲۰۰۱). از سوی دیگر، معلمان غیرمتخصص نمی‌توانند پتانسیل جغرافیایی در آموزش و پرورش را به طور کامل توسعه دهند. خط سیر آنها نشان دهنده یک تهدید احتمالی از نظر کاهش جغرافیا به یک رشته توصیفی در مورد مکان‌ها و نقشه‌ها یا نمایش پدیده‌های جغرافیایی با استفاده از مثال‌هایی از مکان‌های خاص بدون هیچ توضیح عمیق‌تر یا درک عمیق‌تر در مورد هسته یا علل و آثار است. احتمالاً، آنها ممکن است جغرافیا را به یک رشته عملی در مورد پایداری و تغییرات آب و هوا تقلیل دهند. همزمان، لازم است تاکید شود که معلمان غیرمتخصص به مفهوم تسهیل‌گر در مسیرها دست نمی‌یابند، که ممکن است به عنوان عدم استفاده از جغرافیا برای رشد شخصی و مهارت‌های عمومی دانش‌آموزان تعبیر شود (کنشت و اسپورنا، ۲۰۲۱).

هابز تدریس خارج از تخصص را برای موقعیتی توصیف می‌کند که معلمان خارج از تخصص خود تدریس می‌کنند این پدیده معلمان را ملزم می‌کند موضوعاتی را تدریس کنند که با آموزش و تحصیلات آنها سنخیت ندارد این بحث مهمی است چرا که معلمان شایسته در رشته تخصصی خود ممکن است در سایر موقعیت‌های نامتجانس فاقد شرایط و شایستگی شوند (هابز، ۲۰۱۲). شاکلی و آموس بحرانی‌ترین مسئله در تعلیم و تربیت را تفاوت بین سطح فعلی مهارت آموزش معلمان با سطح مطلوب آن گزارش می‌کند آنچه آنها بیان می‌کنند در آموزش و پرورش ایران به روشنی قابل مشاهده است زیرا خود به عنوان یک معلم بعد از فارغ‌التحصیل شدن از دانشگاه عنوان کردند که آموزش موثر و قابل اجرا برای کلاس درس غیرتخصصی خود دریافت نکرده اند (شیربگی، سعیدی و نعمتی، ۱۳۹۷). تدریس در هر حوزه نیاز به تخصص مربوط به آن حوزه داشتن، تخصص و تسلط بر محتوای آن حوزه، تسلط به نظریه‌های یادگیری و توجه به شرایط سنی دانش‌آموزان را دارد و گرنه تدریس حوزه و دروسی که تسلط و مهارتی در محتوای آن وجود نداشته باشد قطعاً منجر به یادگیری نخواهد شد. یادگیری زمانی موثر است که یکی از عوامل اصلی آن که معلم است کارآموده با انگیزه و علاقه‌مند باشد تا بتواند در سایه تلاش برای آموزش بنیادی به انسانی ازآموده با فن‌های خود، امر یادگیری را تسهیل بخشد (حسین پور، سعیدی و عبدی، ۱۴۰۰). بدیهی است که شرط اول و اساس آموزش درک و

فهم کامل مطالب از طرف معلم می باشد وگرنه انتقال درست مفاهیم توسط کسی که خود آن مفاهیم را نمی دانند امکان پذیر نیست و به نظر می رسد معلم هایی که در حوزه تخصصی خود آموزش دیده اند (دوره ضمن خدمت) و تحصیل کرده اند (تحصیلات دانشگاهی) در فرایند تدریس، ارزشیابی و امتحان و مشکل خاصی برخوردار نکنند با توجه به تجربه معلمی خود آموزگار خوب کسی نیست که در کمترین زمان بیشترین چیزها را بیاموزد بلکه کسی است که شوق فهمیدن و آموختن را در شاگردان برانگیزد (شریعتمداری، ۱۳۹۵).

با نگاهی به پژوهش های انجام گرفته داخلی متوجه می شویم که پژوهشی در داخل مستقلاً به بحث غیرتخصص گرایبی در آموزش جغرافیا نپرداخته است. در پژوهش های داخلی مواردی درباره تدریس غیرتخصصی در آموزش ابتدایی و همچنین تدریس غیر-تخصصی در آموزش زبان متخصصان هوانوردی آورده شده است و چون موضوع آموزش جغرافیا می باشد به پژوهش های تطبیقی آموزش جغرافیا و همچنین بررسی برنامه درسی اشاره هایی شده است.

غلامی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت عنوان: دیدگاه ها و فعالیت های آموزشی مدرسان زبان انگلیسی متخصص هوانوردی و مدرسان زبان انگلیسی غیرمتخصص هوانوردی در تدریس زبان تخصصی هوانوردی در ایران دریافتند که: تفاوت معنادار بین دو گروه مدرس از همه جنبه ها بود. نتایج این تحقیق می تواند در انتخاب مدرسان اصلح با توجه به آخرین دستاوردها در امر آموزش زبان انگلیسی برای اهداف ویژه مفید واقع شود.

چوبینه (۱۳۹۹) در پژوهش خود تحت عنوان: بررسی برنامه درسی آموزش جغرافیا در ایران به نتایج ذیل دست یافتند: بر اساس یافته های تحقیق که با روش توصیفی- تحلیلی از اسناد مختلف به دست آمده است، می توانیم آموزش جغرافیا در ایران را به قبل از دارالفنون و بعد از دارالفنون تقسیم بندی کنیم. اما از آنجاییکه که حتی در دوره دارالفنون، جغرافیا به عنوان یک رشته مستقل مطرح نبوده و عمدتاً در کنار رشته های دیگر به وسیله معلم های دیگر مورد توجه قرار می گرفته است، سابقه تولید برنامه درسی جغرافیا را به طور علمی می توان به ۷۰ سال قبل یعنی زمانی که آموزش و پرورش نوین ایران شکل گرفت نزدیک کرد. با این حال، تا حدود سال ۱۳۷۵ آموزش جغرافیا در ایران با تأکید بر شیوه های توصیفی انجام می شد تا اینکه در این سال هم پای با شکل گیری جریانی از برنامه ریزی درسی به شکل علمی و مدون در نظام آموزشی، نوعی فرم در تولید برنامه های درسی مدون شکل گرفت و به این صورت اولین سند برنامه ریزی درسی جغرافیا در این سال تولید شد

و از دل این برنامه درسی متناسب با دوره‌های تحصیلی و پایه‌های تحصیلی، برنامه‌های دیگری استخراج شد و آموزش جغرافیا به عنوان یک رویکرد جدید در آموزش‌های رسمی ایران شکل گرفت.

حسین‌پور و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود تحت عنوان مقایسه خودکارآمدی و تعهد شغلی معلمان دارای تدریس در حوزه تخصصی و غیرتخصصی در مقطع ابتدایی به یافته‌هایی از قبیل این که خودکارآمدی معلمان دارای تدریس در حوزه تخصصی و خارج از حوزه تخصصی، تفاوت معناداری دارد. همچنین تعهد شغلی معلمان دارای تدریس در حوزه تخصصی و خارج از حوزه تخصصی نیز، تفاوت معناداری دارد.

احمدی‌هدایت و صابور (۱۴۰۰) در پژوهشی تحت عنوان: بررسی تطبیقی آموزش جغرافیا در نظام آموزشی ایران و آمریکا به نتایجی از این قبیل دست یافتند: یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که با توجه به نظام آموزشی متمرکز در ایران استانداردهای معینی، آموزش جغرافیا را تحت تأثیر قرار داده است. این در حالی است که در آمریکا با توجه به نظام آموزشی غیرمتمرکز، برای تدریس درس جغرافیا استانداردهای متعددی وجود دارد. در کشور آمریکا آموزش جغرافیا قبل از مقطع ابتدایی آغاز میشود، اما در ایران آموزش جغرافیا از پایه سوم تا ششم در مقطع ابتدایی به صورت یک کتاب با عنوان مطالعات اجتماعی تدریس میشود. از آنجایی که در آمریکا، جغرافیا صرفاً با خالصه‌هایی از شرایط منحصر به فرد در هر ایالت، ارائه میشود؛ مدیریت، هماهنگی و برنامه‌ریزی در خصوص آموزش جغرافیا، امری پیچیده محسوب میشود. اما در ایران کتابها و منابع مشخصی برای هر مقطع جهت تدریس در نظر گرفته می‌شود. از مهمترین شباهت‌های آموزش جغرافیا در دو کشور ایران و آمریکا نیز میتوان به یکسان بودن موضوعات جغرافیای طبیعی اشاره کرد.

کنشت و اسپورا (۲۰۲۱) در پژوهش خود تحت عنوان: آیا تخصص در تدریس جغرافیا، تصور معلمان از تدریس جغرافیا را تعیین می‌کند؟ به نتایجی دست یافتند که نشان می‌دهد معلمان تخصصی جغرافیا روابط طولانی‌تر و قوی‌تری را بین مفاهیم گزارش می‌دهند که ممکن است طیف وسیع‌تری از جغرافیاهای موجود را برای دانش آموزان نشان دهد. معلمان غیرمتخصص فقط آگاهی معرفتی محدود و محدودی از موضوع نشان دادند. این تحقیق به عنوان شواهدی از اجتناب ناپذیر بودن تخصص معلمان در این رشته پشتیبانی می‌کند.

نظر به پیشینه پژوهش موجود همچنان که در ابتدا نیز اشاره شد متأسفانه پژوهشی داخلی تا کنون درباره غیرتخصص‌گرایی در آموزش جغرافیا گزارش نشده است؛ با وجود این که غیرتخصص‌گرایی در آموزش و پرورش ایران و مخصوصاً در درس جغرافیا وجود دارد. پژوهشی‌های خارجی نیز عموماً به شیوه کمی و مقایسه اثربخشی معلمان تخصصی و غیرتخصصی پرداخته‌اند. در پژوهش حاضر بنابر روش پدیدارشناسی ما به دنبال تجارب معلمان غیرتخصصی در آموزش جغرافیا هستیم و درصددیم تجارب این معلمان را بازنمایی نماییم. هدف از پژوهش حاضر بازنمایی تجارب زیسته معلمانی است که درس آموزش جغرافیا را به عنوان درسی غیرتخصصی انتخاب کرده‌اند و ما در صددیم تا بتوانیم با روشی پدیدارشناسی جوهره اصلی تدریس غیرتخصصی را در مصاحبه با معلمان بیابیم به همین خاطر سوالات مصاحبه شامل یک سوال اصلی و ۵ سوال فرعی خواهد بود.

سؤال اصلی پژوهش این است که: اولین تجربه تدریس در کلاس جغرافیا، به عنوان یک تدریس غیرتخصصی چگونه بود؟

علاوه بر سؤال اصلی ۵ سوال فرعی دیگر نیز حول سوال اصلی قرار گرفته‌اند که بنابر ماهیت سیال پژوهش‌های کیفی گاهاً سوالات جانبی از مصاحبه شونده‌گان بیشتر از سوالات مکتوب است

سوالات فرعی: چرا آموزش جغرافیا را با وجود غیر مرتبط بودن با رشته تحصیلی خود انتخاب کردید؟ دلایل خود را بگویید.

چه چالش‌هایی در آموزش جغرافیا به عنوان یک رشته غیر تخصصی داشتید؟ چگونه بر این چالش‌ها فائق آمدید؟ چه راه حل‌هایی داشتید؟ آموزش جغرافیا به عنوان یک رشته غیر تخصصی چه مزیت‌هایی برای شما داشته است؟ غیر تخصص‌گرایی و تدریس غیر تخصصی چگونه است؟ (نه صرفاً جغرافیا بلکه همه رشته‌ها)

۲- روش پژوهش

این پژوهش کیفی است و از رویکرد پدیدارشناسی استفاده شده است. پدیدارشناسی روشی برای توصیف صریح و شناسایی پدیده‌ها است. آنگونه که در موقعیتی خاص از سوی افراد ادراک می‌شوند، در واقع پدیدارشناسی به توصیف معنای یک مفهوم از دیدگاه عده‌ای از مردم و برحسب تجارب زیسته آنان در آن مورد می‌پردازد و در پی فهم تجارب مشترک عده‌ای از مردم است (اسمیت، ۱۳۹۸) بر اساس این چارچوب نظری در صددیم تا مشخص

گردد که تجربیات معلمانی که در تدریس، درس جغرافیا را بر عهده دارند اما رشته‌ی تحصیلی مرتبط یا آن را ندارند بازنمایی کنیم.

ابزار گردآوری داده در این پژوهش کیفی، مصاحبه نیمه ساختاریافته می‌باشد. سوال اصلی مصاحبه تشریح تجربه تدریس غیر تخصصی در آموزش جغرافیا است و پنج سوال فرعی دیگر نیز حول سوالات اصلی تدوین گشته است. میدان تحقیق معلمان دوره متوسطه دوم شهرستان همدان هستند که رشته‌ی تحصیلی غیرمرتبط با آموزش جغرافیا را دارند اما حداقل دو سال سابقه‌ی تدریس آموزش جغرافیا را دارند. روش انتخاب معلمان مصاحبه-شونده به صورت هدفمند و از نوع نظری بوده است. مصاحبه‌ها تا زمان اشباع نظری ادامه یافت. در پژوهش حاضر پس از اینکه مصاحبه‌ها ضبط گردید. متن آنها تهیه شد. پس از پیاده‌سازی مصاحبه‌ها، توضیحات و توصیفات مصاحبه‌شوندگان مکرراً مطالعه گردید. سپس با استفاده از نرم افزار مکس کیودا نسخه ۱۱ (MAXQDA) مضامین اصلی و تم‌های فرعی استخراج گردیده و به آنها معنا و مفهوم خاصی داده شد. سپس برای هر یک از مصاحبه‌ها یک جدول خلاصه‌سازی از مقوله‌های استخراج شده تدوین گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش پیشنهادی اسمیت استفاده شده است. اسمیت سه مرحله را برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در روش پدیدارشناسی پیشنهاد کرده است. ۱: تولید داده‌ها ۲: تجزیه و تحلیل داده‌ها ۳: تلفیق موردها (اسمیت، ۱۳۹۸).

جدول شماره ۱: مشخصات جمعیت شناختی مصاحبه‌شوندگان

مصاحبه شونده	رشته تحصیلی	سابقه خدمت	سابقه تدریس تخصصی	سابقه تدریس غیر تخصصی جغرافیا	نحوه جذب در آموزش و پرورش	دروس تدریس شده غیر تخصصی دیگر
شماره ۱	کارشناسی رشته جامعه شناسی	۲۷	۲۰	۷	آزمون استخدامی	اقتصاد و تاریخ
شماره ۲	کارشناسی ارشد زمین شناسی	۱۵	۱۳	۲	آزمون استخدامی	انسان و محیط زیست
شماره ۳	کارشناسی ارشد جامعه شناسی	۱۱	۸	۳	مراکز تربیت معلم	ندارد

شماره ۴	کارشناسی ارشد جامعه شناسی	۲۵	۲۲	۳	مراکز تربیت معلم	تاریخ
شماره ۵	کارشناسی جامعه شناسی	۲۳	۱۰	۲	مراکز تربیت معلم	ندارد
شماره ۶	کارشناسی ارشد جامعه شناسی	۹	۸	۱	مراکز تربیت معلم	ندارد
شماره ۷	کارشناسی جامعه شناسی	۵	۴	۱	دانشگاه فرهنگیان	ندارد
شماره ۸	کارشناسی جامعه شناسی	۱۲	۱۱	۱	مراکز تربیت معلم	ندارد

۳- یافته‌های پژوهش:

یافته‌های پژوهش در کل شامل ۷ مضمون اصلی می‌باشد و هر مضمون اصلی، مضامین فرعی را در بطن خود دارد.

در این قسمت ضمن آوردن همه مضامین در جدولی واحد، به تشریح هر یک از مضامین اصلی و سپس مضامین فرعی آن مضمون اصلی پرداخته و جهت روایی مضامین فرعی، این مضامین را به مصاحبه‌شونده‌گان مستدل می‌کنیم. یعنی برداشت مضامین رویکرد از پایین به بالا در پژوهش‌های اجتماعی می‌باشد که برداشت اصلی از کنشگران اجتماعی اخذ می‌شود و پژوهشگر به مثابه همفکری در کنشگری دخالت دارد.

جدول شماره ۲: مضامین فرعی و اصلی

مضامین اصلی	مضامین فرعی	مصاحبه شونده
تأثیر بر آموزش	پایین آمدن کیفیت آموزش درس غیر تخصصی	۳ و ۱
	درصد موفقیت پایین در تدریس غیر تخصصی	۱
	عدم اشراف همه جانبه معلم به جغرافیا	۱
	توقعها از معلم غیر تخصصی	۳ و ۲
	توجه به بعد پرورشی و تربیتی دانش آموز	۶ و ۴ و ۸
	مطالعه و استفاده از تجربه	۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷

چگونگی هماهنگ شدن با تدریس غیر تخصصی	علاقه و آمادگی کامل الزامات موفقیت درس غیر تخصصی	۵ و ۸ و ۱
	تلاش مضاعف برای موفقیت در درس غیر تخصصی	۶ و ۵ و ۲
	سوال و جواب اینترنتی از همکاران توانمند در زمینه تدریس	۴ و ۲
	مسئولیت پذیر بودن برای تدریس غیر تخصصی	۴ و ۵
	آزمون تعیین سطح و بررسی منابع راه غلبه بر چالش تدریس	۳
	امادگی ذهنی جسمی و علمی برای مواجه شدن با چالش های تدریس غیر تخصصی	۴
	استفاده موثر از فضای مجازی برای ارتقای توان تدریس	۵ و ۳ و ۴ و ۲
	کسب اطلاعات روانشناسی گروه سنی دانش آموزان	۳
	سوال پرسیدن و شرم نداشتن از پرسش	۲
	اینترنت و اپ های جدید تسهیل گر آموزش جغرافیا	۴ و ۲
نقش برنامه ریزان در تدریس غیر تخصصی	جذب های غیر کارشناسی شده در آموزش و پرورش	۴
	الویت اول تدریس رشته تخصصی	۷ و ۴ و ۳ و ۲ و ۱
	به تعداد نیاز دانشجو گرفتن برای رفع مشکل غیر تخصص گرای	۳ و ۷
	صلاحیت سنجی از معلمان برای تدریس غیر تخصصی	۴
مواجهه با دانش آموزان	برنامه ریزی و مدیریت برای رفع مشکل تدریس غیر تخصصی	۷ و ۶ و ۵
	توجه دانش آموزان به عنوان یک معلم غیر تخصصی	۱
	یادگیری همزمان با دانش آموزان در هنگام تدریس	۲
دلایل انتخاب جغرافیا به عنوان درس غیر تخصصی	سردرگمی دانش آموزان	۳
	پویایی پرکاربرد و مفید بودن آموزش جغرافیا	۲
	مآزاد بودن نیرو در رشته ی تخصصی	۶ و ۳ و ۵ و ۷ و ۱
	استفاده از فرصت اعزام به خارج دلیل تدریس جغرافیا	۴
	کمبود معلم جغرافیا	۸ و ۵ و ۴ و ۲
	نغییر از اداری به آموزشی	۵
	تکمیل شدن ساعات تدریس موظفی	۸
چالش های تدریس غیر تخصصی جغرافیا	نبود معلم جغرافیا و خالی ماندن کلاس	۵ و ۱
	عدم توان کافی در پاسخگویی به سوالات دانش آموزان	۸ و ۷ و ۲ و ۱
	دانش سطحی و در حد کتاب درسی	۵ و ۱
	استرس در تدریس و فضای آموزشی درس غیر تخصصی	۷ و ۱
دشواری آموزش مجازی درس غیر تخصصی	۵	

	علاقه و انگیزه پایین معلم برای تدریس درس غیر تخصصی	۳ و ۷ و ۶
	سردرگمی و کلافگی معلم در تدریس غیر تخصصی	۳ و ۸
	برخورد نادرست با دانش آموزان	۶
	سخت بودن تدریس غیر تخصصی برای معلمین کمال گرا	۶
	پایین آمدن کیفیت آموزش	۳ و ۱
فرصت های تدریس غیر تخصصی جغرافیا	ارتباط بهتر دانش آموزان با درس جغرافیا	۴ و ۳ و ۱
	شیرینی و جذابیت درس جغرافیا	۶ و ۵ و ۴ و ۱
	تلفیق با رشته اصلی معلم در تدریس	۵ و ۴ و ۲
	یادگیری مواجهه با چالش در تدریس غیر تخصصی	۶
	قبول نکردن کاری که در آن تخصص ندارم	۸

محور اصلی ۱: تاثیر بر آموزش

یکی از محور های اصلی پژوهش انتظاراتی است که از معلم غیر تخصصی آموزش جغرافیا می رود که در این پژوهش به آن اشاره شده است. از مصاحبه با مشارکت کنندگان این مضمون اصلی استخراج شد.

پایین آمدن کیفیت آموزش تدریس غیر تخصصی:

مصاحبه شونده شماره ۱ بیان می دارد: «مطمنا معلمی که در رشته غیر تخصصی به تدریس می پردازد آن عملکرد مطلوب را حداقل در ابتدا نخواهد داشت و چه بسا شخصی در رشته خود مدرک دکتری دارد و آن عملکرد مطلوب را ندارد دیگر چه رسد به اینکه فرد هیچ تحصیلات آکادمیک تخصصی مربوط به جغرافیا هم نداشته باشد.» مصاحبه شونده شماره ۳ بیان می دارد: «وقتی معلم در رشته غیر مرتبط تحصیلات خودش وارد کلاس بشه اون شناخت نداشتن معلم و سردرگم می کنه و آموزشش طبیعتا کیفیت پایین تری دارد.»

درصد موفقیت پایین در تدریس غیر تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۱ بیان می دارد: «در مواردی هرچند کوچک معلمانی هستند که از رشته اصلی خودشان نیز موفق تر عمل می کنند.»

عدم اشراف همه جانبه معلم به زمین و جغرافیا

مصاحبه شونده شماره ۲ بیان می دارد: «بزرگترین چالش برای من که واقعا حسش کردم به روز بودن دانش جغرافیا در مورد تمامی نقاط کره زمین در مورد خود دانش جغرافیا است که معلم باید به همه جوانب آگاهی داشته باشد و بتواند انتقال بدهد به دانش آموزان.»

توقعات از معلم غیر تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۳ بیان می‌دارد: «وقتی رشته غیرمرتبط باشه طبیعتاً انگیزه و علاقه کمتر میشه اطلاعات معلم یا آموزگار کمتر میشه شناخت معلم نسبت به منبع درسی و همچنین دانش‌آموزان آن مقطع کمتر میشه نیازهاشون همینطور و همه اینها دست به دست هم بده طبیعتاً معلم را دچار سردرگمی و انتظار از معلم را کاهش می‌دهد.» مصاحبه شونده شماره ۲ بیان می‌دارد: «گاه‌ها با خودم فکر می‌کردم که اگر دانش‌آموزان را آگاه کنم که من معلم غیر تخصصی جغرافیا هستم و سابقه علمی در این رشته ندارم توقع پایین تری از من دارند.»

مصاحبه شونده شماره ۳ بیان می‌دارد: «من در سال اول تدریس غیر تخصصی آموزش جغرافیا خیلی توقعم از بچه‌ها بیشتر بود اما وقتی درس را شروع کردم، پرسش و پاسخ و شروع کردم متوجه شدم که دانش و اطلاعات بچه‌های آن دوره، کلاس دهم خیلی کمتر از حد معمولی و تصور من بوده و من مجبور بودم که خیلی چیزهارو از پایه شروع کنم و تکرار و تمرین بسیار داشته باشیم.»

توجه به بعد پرورش و تربیتی دانش‌آموزان

مصاحبه شونده شماره ۸ بیان می‌دارد: «گاهی این را در نظر نمی‌گیریم که چقدر میتوانیم در پرورش دانش‌آموزان تاثیر گذار باشیم و چه خوب است که مثبت تاثیر بگذاریم با دانشی که داریم با توانمندی و تخصصی که داریم نه آنکه فقط برای رفع مسئولیت در کلاس حاضر شویم.»

مصاحبه شونده شماره ۴ بیان می‌دارد: «معلمی رسالت و هدف‌هایی دارد، باید بدانیم که چه می‌کنیم، دانش‌آموزان نزد ما امانت هستند و این شغل هم امانت الهی نزد ما، نباید دانش‌آموزان را از خودمان و درسی که به آنها می‌دهیم دلزده کنیم اگر نمی‌توانیم اینگونه عمل کنیم باید تغییر رویه بدهیم، بنظر من حتی در درس تخصصی خودمان هم اگر مطلوب و موثر نباشیم نباید تدریس کنیم چه رسد درس غیر تخصصی که آگاهی چندانی از آن نداریم.»

محور اصلی ۲: راهبردهای تسهیل تدریس غیر تخصصی

افزایش مطالعات و استفاده از تجربیات دیگر همکاران از راه حل چالش‌ها

مصاحبه شونده شماره ۶ بیان می‌دارد: «افزایش سطح علمی خودم در این رشته و کارهایی مانند یادگیری روش تدریس مناسب با این درس مشورت و همکاری با دیگر همکاران و تلاش، از راه حل‌های غلبه بر چالش‌ها بودند.»

علاقه و آمادگی کامل الزامات موفقیت درس غیر تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۵ بیان می‌دارد: «جغرافیا درس خیلی خوبیه اول اینکه اگه تخصص و یا علاقه ندارین به این رشته و درس اصلا انتخابش نکنید ولی بدانیم اگه رفتیم دیگه نقطه ضعفارو بیوشانیم و نقاط قوت و به مرور برجسته کنیم که هم معلم و هم دانش‌آموز از کلاس درس لذت ببرن و این بسیار بستگی داره به علاقه‌ای که به این درس و تدریس ان دارید.»

تلاش مضاعف برای موفقیت در درس غیر تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۲ بیان می‌دارد: «دائم در تلاش بودم که واقعا از پس تدریس جغرافیا و آموزش ان به دانش‌آموزان خوب بر بیایم و تمام این مدت فکر درگیری که آیا من بهترین خودم در این موقعیت هستم و دوست داشتم که اینطوری باشم.»

سؤال و جواب اینترنتی از همکاران توانمند در زمینه تدریس

مصاحبه شونده شماره ۴ بیان می‌دارد: «الان جدا از آسیب‌های فضای مجازی و اینترنت و... فواید فوق‌العاده‌ای هم داشته است مخصوصا برای بنده که وقتی در خارج از کشور بودم و از وطن و دیار خود از همکاران و آشنایان خود دور بودم و هرگاه سوالی یا مشکلی پیش می‌آمد ابتدا از آنها کمک می‌گرفتم و یا نظرشان را جویا میشدم.»

مسئولیت پذیر بودن برای تدریس غیر تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۵ بیان می‌دارد: «نمیتوان گفت به این دلیل که جغرافیا رشته تخصصی من نیست پس اگر مشکلی هم به وجود بیاید ایرادی ندارد و می‌گذرد و تمام می‌شود، درست است که تاثیر منفی بر فرایند تدریس ما می‌گذارد ولی معلم باید سعی و تلاش کند و مسئولیت پذیر باشد و تعهد شغلی را در نظر بگیرد.»

آزمون تعیین سطح و بررسی منابع راه غلبه بر چالش تدریس

مصاحبه شونده شماره ۳ بیان می‌دارد: «من قبل از تدریس یک آزمون تعیین کننده، آزمون پیش از شروع درس از دانش‌آموزان گرفتم کتاب درسی جغرافیا و منابع اصلی این رشته و مطالعه کردم راهنمای تدریس ان پایه و درس را خواندم مطالعه کردم و سعی کردم توقع خودم را کمی از خودم و دانش‌آموزان پایین بیارم و در حد و سطح درک دانش‌آموزان

ان منطقه و ان سن عمل کنم و با توکل بر خدا توانستم تا حدودی بر این چالش‌ها پیروز بشوم.»

آمادگی ذهنی جسمی و علمی برای مواجه شدن با چالش‌های تدریس غیر تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۴ بیان می‌دارد: «اگر آمادگی ذهنی و جسمی، علمی و تجربی خود را از رشته و یا مبحث غیر تخصصی افزایش دهیم نه تنها چالش‌ها را نمی‌باشد بلکه می‌تواند تجربه‌ای جذاب و خوب را برای ما رقم بزند.»

استفاده موثر از فضای مجازی برای ارتقای توان تدریس

مصاحبه شونده شماره ۲ بیان می‌دارد: «خیلی از همکاران ما در صفحات شخصی اینترنت خود تجربه‌های خودش را به اشتراک می‌گذارند با بقیه و این خیلی خوبه همین باعث می‌شود که دست ما باز باشه برای اینکه ان تجربه را حس کنیم در موردش بفهمیم، بدانیم، سوال کنیم مشکلات و در میان بگذاریم، راهنمایی و مشورت بگیریم خیلی از گروه‌ها و صفحات شخصی مجازی دارند این کار می‌کنند و این فرصت خیلی خوبیه و من سعی کردم از این راه‌ها پرس‌وجو، تحقیق و سوال کردم.»

کسب اطلاعات روانشناسی گروه سنی دانش‌آموزان

مصاحبه شونده شماره ۳ بیان می‌دارد: «سعی کردم برای اینکه دچار سردرگمی و این چنین مشکلاتی نشوم، رفتم به لحاظ روانشناسی با اون گروه سنی از دانش‌آموزان اطلاعات کسب کردم اینترنت جستجو کردم نیازهای این بچه‌ها این گروه سنی و اطلاعاتی متناسب با آنها را مطالعه و کسب کردم.»

سوال پرسیدن و شرم نداشتن از پرسش

مصاحبه شونده شماره ۲ بیان می‌دارد: «سوال کردن هیچ ایرادی نداره وقتی که کمک کند به فهم انسان وقتی که کمک می‌کنه به توانایی‌های انسان و بروز توانایی‌هایش هیچ ایرادی نداره من هیچ مشکلی ندارم از اینکه از همکاری بپرسم که من این رو بلد نیستم و برای من بگو یا مثلا این مبحث را چطوری باید تدریس کرد چطور درست میشه یا این مبحث چطوری باید از چه طریقی میشه به دانش‌آموز بهتر فهماند.»

محور اصلی ۳: نقش برنامه ریزان در تدریس غیر تخصصی

این محور اصلی همچنین مرتبط با یافته‌های پژوهشی زیر می‌باشد: در مواردی عوامل سیستمی و سازمانی باعث تدریس خارج از تخصص معلمان می‌شود، کارشناسان دلایل این

کار را نیاز به نیروی انسانی در دوره خاص و کمبود نیروی انسانی در دوره دیگر می‌دانند. عدم تامین نیروی انسانی، عدم برنامه‌ریزی بلندمدت کارشناسان، ایجاد تغییرات بدون زیر-ساخت، دخالت‌های دیگر سازمان‌ها و عدم توجه به شایسته‌سالاری از جمله مقوله‌هایی هستند که آنها به عنوان عوامل سیستمی قابل ذکرند (شیربگی، سعیدی، نعمتی، ۱۳۹۷).

جذب‌های غیرکارشناسی‌شده در آموزش و پرورش

مصاحبه‌شونده شماره ۴ بیان می‌دارد: «وقتی خیانت به این نظام شد که با کمال احترام افراد شاغل در پست‌های خدماتی مدارس معلم شدند وقتی که نهضتی‌ها وارد این سیستم شدند اینها خیلی معضلات بزرگی برای آموزش پرورش ما به وجود آورد و همه از بی برنامه‌گی و مدیریت غلط حکایت دارد.»

الویت اول تدریس رشته تخصصی

مصاحبه‌شونده شماره ۷ بیان می‌دارد: «بنظر من الویت همیشگی باید تدریس رشته تخصصی خودمان باشد مگر اینکه ملزم به تدریس درس غیر تخصصی آموزش جغرافیا بشویم و یا مطمئن باشیم که در این رشته موفق تر عمل میکنیم نسبت به رشته تخصصی خودمان.»

به تعداد نیاز دانشجو گرفتن برای رفع مشکل غیر تخصص گرایي

مصاحبه‌شونده شماره ۳ بیان میدارد: «باید تمام مسئولین اداره تلاش کنند که معلمین و در حوزه رشته تحصیلی خودشون وارد اون کلاس کنند و برابر با تقاضاشون آموزش بدهند اگر مثلاً در رشته جامعه‌شناسی ظرفیت تکمیل است این رشته در دانشگاه باز نکند ان رشته ای که نیاز دارد در دانشگاه دانشجو بگیرند و بتوانند آموزش بدن.»

صلاحیت سنجی از معلمان برای تدریس غیر تخصصی

مصاحبه‌شونده شماره ۴ بیان می‌دارد: «کاملاً آگاه بودیم از شرایط و نوع تدریس و دروس متفاوت، در رشته تخصصی خودم به شخسه مشکل و چالش‌چندانی برای تدریس نداشتم و در ان سالها رتبه تک رقمی ازمون ارشد را هم کسب کرده بودم و در ان ازمون عملی هم درس‌هایی که قرار بود تدریس داشته باشیم سنجش و ارزشیابی از ما صورت می‌گرفت که برای رشته جغرافیا مطالعات فراوانی داشتیم و در ازمون هم درصد بالایی کسب کرده بودم.»

برنامه ریزی و مدیریت برای رفع مشکل تدریس غیر تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۷ بیان می‌دارد: «متأسفانه مدیریت منابع و امور انسانی در بعضی مناطق و ادارات خیلی مطلوب نیست و گاهی باید خیلی زیاد فکر کرد تا متوجه بشی علل بعضی تصمیم گیری ها بر چه اساسیه منطقه‌ای که در بعضی رشته ها معلم اضافه دارد خب قاعدتا نباید معلم اضافه‌تری برای ان رشته جذب کند و یا اگر معلمی برای رشته‌ای نداره باید برای اون رشته معلم یا دانشجو جذب کنه. این تصمیم گیری ها یک‌دفعه هنرنمایی می‌کند و همین کمبود معلم شدید در آموزش پرورش در این نتیجه این تصمیم گیری ها می‌باشد.»

محور اصلی ۴: مواجهه دانش آموزان

توجیه دانش آموزان به عنوان یک معلم غیر تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۱ بیان می‌دارد: «البته یک تصویری که داشتیم این بود که دانش-آموز سوالی بپرسد و پاسخ ان برابیم مشکل باشد اما خیالم از ان بابت راحت بود زیرا با مهارت‌هایی که داشتیم و اینکه برایشان توضیح داده بودم رشته بنده جغرافیا نیست نمی-گذاشتم این اتفاق بیافتد اگر هم پیش می‌آمد قابل گذشت بود زیرا توضیحات لازم را در جلسه اول برای دانش آموزان شرح داده بودم.»

یادگیری همزمان با دانش آموزان در هنگام تدریس

مصاحبه شونده شماره ۲ بیان می‌دارد: «بعضی وقت‌ها مسائلی اهرم فشار برای آدم که به سمت چیزی برود درموردش تحقیق کند، کنجکاو شود، بفهمد و کسب کند می‌شود گفت مزیتی که برای من داشته یادگیری همزمان با تدریس جغرافیا بود اینکه مجبور شدم که بروم یک سری اطلاعات در مورد کشورها قاره‌ها و مطالب کتاب درسی و خیلی مسائلی که با جغرافیا مرتبط بوده و برم دنبالش و بفهمم و اطلاعات خودم افزایش پیدا کرد.»

سردرگمی دانش آموزان

مصاحبه شونده شماره ۳ بیان می‌دارد: «وقتی معلم در رشته غیرمرتبط تحصیلات خودش وارد کلاس بشود ان شناخت نداشتن معلم را سردرگم میکند و آموزش او طبیعتا کیفیت پایین‌تری دارد دانش‌آموزان حتی ممکن است سردرگم بشوند بازخورد خوبی به معلم ندهند همه این مشکلات خودش به صورت زنجیر وار برای معلم پیش میاد و حتی باعث میشود به دانش‌آموزان هم انتقال پیدا کند و آموزش مطلوب صورت نگیرد که این چالش بسیار حائز اهمیت است.»

محور اصلی ۵: دلایل انتخاب جغرافیا به عنوان درس غیر تخصصی

پویایی، پرکاربرد و مفید بودن آموزش جغرافیا

مصاحبه شونده شماره ۲ بیان می‌دارد: «جغرافیا یکی از پویا ترین درس هایی است که در مدارس تدریس می‌شود و پرکاربرد خیلی پرکاربرد یعنی اطلاعاتی که دانش‌آموز در کتاب‌های جغرافیا فرا می‌گیرد واقعا مفید است. جغرافیا اطلاعاتی در اختیار فرد می‌گذارد که اطلاعات زمین و دنیا است و خیلی وقتها جزو اطلاعات عمومی دانش‌آموز حساب می‌شود و به این دلایل به جغرافیا بیشتر علاقمند بودم.»

مازاد بودن نیرو در رشته‌ی تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۳ بیان می‌دارد: «آموزش جغرافیا را انتخاب کردم چون نزدیک ترین رشته به رشته تحصیلی جامعه‌شناسی این بود و من مجبور بودم جغرافیا را انتخاب کنم چون رشته خودم را آموزش و پرورش در آن سال نیاز نداشت.»

استفاده از فرصت اعزام به خارج دلیل تدریس جغرافیا

مصاحبه شونده شماره ۵ بیان می‌دارد: «برای اعزام معلمان به کشورهای دیگر معمولا ضوابط و مواردی را در نظر می‌گیرند که معلم از رشته تحصیلی یا توانمندی‌هایی برخوردار باشد که بتواند بیش از یک رشته را تدریس کند و مدرک تحصیلی بنده ارشد جامعه‌شناسی بود و در آنجا به تدریس دروسی مانند جامعه‌شناسی، جغرافیا، تاریخ، مطالعات اجتماعی و... می‌پرداختم که اینگونه بود که تدریس جغرافیا را نیز انجام می‌دادم.»

کمبود معلم جغرافیا

مصاحبه شونده شماره ۲ بیان می‌دارد: «خب در بعضی سالها پیش می‌اید که در سازماندهی اداره بعضی کلاس‌ها و بعضی مدارس با مشکل کمبود معلم و اینطور مسائل روبرو می‌شوند که خب اداره باید فکری کند که کلاس خالی از معلم نماند در یکی از سال‌ها هم همین کمبود معلم جغرافیا از اداره به من پیشنهاد شد که در یکی از مدارس استان کلاس جغرافیا داشته باشم و من هم پذیرفتم.»

مصاحبه شونده شماره ۱ بیان می‌دارد: «خاطرم هست در آن موقع یکی از معلمان جغرافیا تقریبا اواسط سال تحصیلی در بعضی از روزها مشکلی داشتند و نمی‌توانستند در آن روز به مدرسه و کلاس خود برسند که با خواسته ایشان و پذیرفتن مدیر مدرسه کلاس پایه اول دبیرستان ایشان را بنده بر عهده گرفتم و اینگونه شد که پای ما به کلاس جغرافیا باز شد.»

تغییر از اداری به آموزشی

مصاحبه شونده شماره ۵ بیان می‌دارد: «تصمیم داشتم تدریس کلاس مدرسه بگیرم و از اداره خارج بشوم از طرفی هم کمبود معلم وجود داشت و در سازماندهی کلاس جغرافیا را برای ما انتخاب کردند.»

تکمیل شدن ساعات تدریس موظفی

مصاحبه شونده شماره ۸ بیان می‌دارد: «معلمان موظف هستند که در هفته بیست و چهار ساعت تدریس داشته باشند، در مناطق و شهرهای کوچک که مدارس بخصوص دبیرستان‌ها کم هستند پیش می‌آید که معلمانی که ساعات تدریستان تکمیل نشده باید کلاس‌هایی را که معلم ندارد یا اداره مشخص می‌کند را انتخاب کنند. در یکی از سال‌ها هم که در دبیرستان درس داشتم و معلمی هم برای یکی از کلاس‌های جغرافیا نبود برای بنده نیز همین مسئله پیش آمد و یک کلاس جغرافیا داشتم.»

محور اصلی ۶: چالش‌های تدریس غیر مرتبط

عدم توان کافی در پاسخگویی به سوالات دانش آموزان

مصاحبه شونده شماره ۱ بیان می‌دارد: «خب بعد از اولین حضورم در کلاس و اینکه مدرسه هم جزو مدارس خاص استان بود و دانش‌آموزان فعالی داشت گاهی با سوالاتی چالشی و تخصصی روبرو می‌شدم که پاسخ صحیح و کامل آنرا دقیق نمیدانستم.»

دانش سطحی و در حد کتاب درسی معلم غیر تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۱ بیان می‌دارد: اگر می‌خواستیم این مورد را در نظر بگیرم و تنها کتاب را تدریس کنم و به خارج از کتاب نپردازم خیلی با چالشی روبرو نمی‌شدم زیرا تفاوت یک فرد متخصص و غیرمتخصص را در این می‌بینم که جدای از مطالب عمومی و کتاب درسی دانش‌آموزان را با دریچه‌های دیگری از علمی که در آن تخصص دارد آشنا کند و به روی آنها بگشاید.

استرس در تدریس

مصاحبه شونده شماره ۷ بیان می‌دارد: «چالش‌های آموزشی برای یک نو معلم در اوایل سال تدریس و تجربه کلاس‌داری اش زیاد است و اگر رشته‌ای غیر تخصصی هم تدریس کنید به این چالش‌ها اضافه می‌کند. بخواهم جامع پاسخ بدهم شاید بشود گفت که هیچ چیزی از جغرافیا بجز اطلاعات و دانشی که در سطح مطالعات دبیرستان داشتم در چپته نداشتم و خیلی استرس‌زا و سخت بود.»

سخت بودن تدریس غیر تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۴ بیان می‌دارد: «شاید بتوان گفت تنها مشکلی که بود این که خب بنظر بنده برای یک معلم یا کسی که در یک رشته تخصصی و مورد علاقه تحصیل کرده و تمام پژوهش و تحقیقات و مطالعاتش در این زمینه تخصصی است کمی سخت باشد که بخواهد در یک رشته غیر مرتبط و غیر تخصصی تحصیل یا تدریس کند.»

دشواری آموزش مجازی درس غیر تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۵ بیان می‌دارد: «چند ماه داشتیم به هرنحوی که بود کلاس و پیش می‌بردیم و خدا را شکر هم بدنبود ولی دیگه از وقتی که کرونا آمد و کلاس‌ها تعطیل شد و رفت توی این موبایل‌ها دردرس تازه شروع شد.»

علاقه و انگیزه پایین معلم برای تدریس درس غیر تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۷ بیان می‌دارد: «نمی‌دانم. قطعاً نتایج مثبتی چه بصورت خودآگاه و چه بصورت ناخودآگاه برای من داشته ولی در سال اولی که معلمی و تجربه می‌کردم و امادگی‌ای برای تدریس جغرافیا نداشتم و مسیر سختی هم برای استخدام در آزمون استخدامی پشت سر گذاشته بودم ذره‌ای ته دلم خالی شده بود.»

سردرگمی و کلافگی معلم در تدریس غیر تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۸ بیان می‌دارد: «البته دروس دیگری مثل تاریخ هم می‌توانستم انتخاب کنم که قبلاً سابقه تدریسش را داشتم اما این دفعه جغرافیا را بیش‌تر ترجیح دادم و دقیقاً هم نمی‌دانستم که چه باید انجام دهم و چطور تدریس کنم.»

برخورد نادرست با دانش‌آموزان

مصاحبه شونده شماره ۶ بیان می‌دارد: «چالش‌های درسی و چالش‌های دانش‌آموزی یعنی چالش‌هایی که با درس جغرافیا داشتم و چالش‌هایی که با دانش‌آموزان این درس داشتم مثلاً حتی در ارزشیابی‌ها هم رویکرد مطلوب و مناسب را نمی‌شناختم و نمی‌دانستم نتایج کار و امتحانات دانش‌آموزان را با چه ملاکی بسنجم.»

سخت بودن تدریس غیر-تخصصی برای معلمین کمال‌گرا

مصاحبه شونده شماره ۶ بیان می‌دارد: «اگر بخواهم مبسوط توضیح بدهم یعنی من معلم نمی‌توانستم انطور که در درس تخصصی خودم با خلاقیت با اعتماد بنفس و روش تدریسی که می‌دانستم جواب دهنده است سر کلاس جغرافیا هم حاضر بشوم و خب این برای خودم ناراحت کننده بود چون من سعی می‌کردم همیشه کلاسی خوب داشته باشم.»

پایین آمدن کیفیت آموزش

مصاحبه شونده شماره ۱ بیان می‌دارد: «مطمئناً معلمی که در رشته غیرتخصصی به تدریس بپردازد کیفیت آموزش پایین می‌آید.»

محور اصلی ۷: فرصت‌های تدریس غیرتخصصی جغرافیا

ارتباط بهتر دانش آموزان با درس جغرافیا

مصاحبه شونده شماره ۱ بیان می‌دارد: «بنظر شخص بنده اینطور بود و علاقه فراوانی به این درس پیدا کرده بودم ارتباط دانش‌آموزان با دبیر و درس جغرافیا می‌تواند بهتر باشد نسبت به سایر دروس همچنین مطالب جغرافیایی در زندگی دانش‌آموزان تأثیرات و اهمیت فراوانی دارد.»

جذابیت آموزش جغرافیا

مصاحبه شونده شماره ۲ بیان می‌دارد: «جغرافیا یکی از پویا ترین درس‌هایی است که در مدارس تدریس می‌شود و پرکاربرد، خیلی پرکاربرد یعنی اطلاعاتی که دانش‌آموز در کتاب‌های جغرافیا فرا می‌گیرد واقعا مفید است.»

تلفیق با رشته اصلی معلم در تدریس

مصاحبه شونده شماره ۲ بیان می‌دارد: «تلفیق یادگیری جغرافیا با زمینه زمین شناسی که از قبل داشتم خیلی جالب ترش کرده بود در کل اطلاعاتم بروزتر شد خیلی چیزها را ما در دوران دبیرستان در دورانی که خودمان مشغول به تحصیل بودیم یاد گرفتیم کلیاتی ولی خوب وقتی که در بطن این کار قرار می‌گیری فرصتیه که برویم این اطلاعات را بروز کنیم و افزایش بدیم.»

یادگیری مواجهه با چالش در تدریس غیر تخصصی

مصاحبه شونده شماره ۶ بیان می‌دارد: «ما معلمان هم پیش می‌آید که مهارت‌های حل مسئله را به خوبی ندانیم و برای پیدا کردن راه حل‌های درست اذیت بشویم و مزیت اصلی برای من یادگیری حل مسئله در مواجهه با اتفاقات و تجربیات متفاوت بود.»

قبول نکردن کاری که در آن تخصص ندارم

مصاحبه شونده شماره ۸ بیان می‌دارد: «مزیت اصلی این بود که یاد بگیرم اگر در کاری تخصص ندارم و هیچ پیش زمینه تجربی و علمی قابل قبولی ندارم اشتباه است که آنرا انجام دهم یا انتخاب کنم. و تأثیری هم گذاشت تا مطالعات بیشتری حداقل برای اطلاعات عمومی خودم انجام دهم.»

۴- بحث و نتیجه‌گیری

نتایج تحقیق هم‌سویی‌هایی با پژوهش‌های پیشین که در حوزه تدریس غیرتخصصی انجام شده، دارد. و همچنین به دلیل کیفی و ماهیت اکتشافی بودن پژوهش‌های کیفی نکات جدیدی را نیز وارد ادبیات تحقیق تدریس غیرتخصصی می‌کند. در پایان نتایج تحقیق هر کدام از مضامین اصلی را مورد بحث و کنکاش قرار می‌دهیم و همچنین در پایان این‌بخش موارد قابل پیگیری و توصیه‌هایی نیز آورده شده است.

مضمون اصلی اول که درباره تاثیر بر آموزش است اکثر مصاحبه شونده‌ها انتظار بالا از معلم غیرتخصصی را چالشی اساسی عنوان کرده‌اند که مشکلاتی و مشقاتی را برای معلم به همراه داشته است. مثلاً در پژوهش‌هایی پیشین این مورد اشاره شده است که همین ضعف معلم باعث تضعیف یادگیری دانش‌آموز شده است. معلمانی که در حیطه غیر تخصصی تدریس میکنند، شایستگی و تخصص لازم را ندارند، معلمانی که در این حیطه فعالیت دارند، در ارزشیابی دچار خطا شده و اطلاعات کافی در زمینه تدریس خود نداشته که این امر منجر به افت تحصیلی دانش‌آموزان میشود (زمانی دارانی، ۱۳۹۸). مثلاً در حیطه ارزشیابی و تدریس این انتظار از معلم می‌رود که مانند معلمی تخصصی کار تدریس را پیگیری نماید. اما یکی از مصاحبه شونده‌گان دلیل انتخاب غیر تخصصی را همین عنوان کرده که گاهاً انتظارات از معلمان غیرتخصصی کمتر است و اگر شما در زمینه اصلی خود تدریس کنید باعث انتظارات بالا می‌شود که با انتخاب تدریس غیر تخصصی این مورد تا حدی کنترل می‌گردد.

مضمون اصلی دوم که درباره راهبردهای تدریس غیرتخصصی می‌باشد گاه‌ها راهبردهایی عنوان شده است که با تدریس دروس دیگر و همچنین تدریس تخصصی هم‌پوشانی‌هایی دارد اما در اینجا درصدد هستیم تا راهبردهای مختص جغرافیا و آن هم به صورت غیرتخصصی را بیشتر مورد توجه و کنکاش قرار دهیم: نکته قابل توجه استفاده از اینترنت و ظرفیت فضای مجازی برای غیرتخصصی جغرافیا و استفاده از نرم‌افزارهای مناسب در این حوزه می‌باشد احتمال این که فضای مجازی چنین بستری را برای معلمان مهیا کرده است بسیار زیاد است چنانچه در پژوهش‌های پیشین به این مورد تصریح شده است که فضای مجازی تسهیل‌گر تدریس معلم می‌باشد (مارتین^۱، ۲۰۰۰ و پرستون^۲، ۲۰۱۴)

1-Martin

2-Preston

مضمون اصلی سوم به بحث درباره سازمان و برنامه‌ریزی سازمانی در آموزش و پرورش می‌پردازد و اکثر مصاحبه‌شونده‌گان خواستار اولویت قرار دادن تدریس تخصصی می‌باشند به دلیل این‌که قطعاً معلم در تدریس تخصصی توانمندتر ظاهر می‌شود (راجرز، ۲۰۱۱). نکته‌ای که لازم است توجهی ویژه بدان مبذول گردد این است که حتی دانش‌آموزان فوراً معلم غیر تخصصی را تشخیص داده و باید متناسب با آن برخورد دانش‌آموزان در حین سوال پرسیدن و ... معلم هوشیار باشد.

مبحث و مضمون مهم بعدی دلایل انتخاب جغرافیا به عنوان تدریس غیرتخصصی است که باید بدان توجه نمود. اکثر افراد دلیل را کمبود نیرو در آموزش جغرافیا و مزاد بودن در رشته‌ی تخصصی خود عنوان می‌کنند اما نکته‌ی قابل تامل که یکی از مصاحبه‌شونده‌ها به آن اشاره کرد اعزام به خارج است و معلم به خاطر اعزام به خارج آموزش جغرافیا را انتخاب نموده است. یا معلمی به دلیل فرار از اداری بودن به تدریس غیر تخصصی راضی شده است و این از ارزش افزوده‌های تحقیق است که فقط دلیل کمبود و مزاد نیرو نیست.

مضمون‌های اصلی بعدی چالش‌ها و فرصت‌های خاص تدریس جغرافیا به عنوان تدریس غیرتخصصی است که در یافته‌های پژوهش بدان اشارات مفصلی شده است.

نتایج تحقیق حاوی توصیه‌هایی به سازمان آموزش و پرورش جهت تخصص‌گرایی و دوری از تدریس غیرتخصصی است و اگر چنانچه لازم است تدریس غیرتخصصی صورت گیرد باید معلم در رشته‌ی نزدیک به جغرافیا تدریس نماید و دوره لازم را طی کند. لازم است به جغرافیا به عنوان درسی تخصصی نگاه شود و از ساده‌انگاری آن اجتناب شود.

همچنین محققین می‌توانند درباره مقایسه اثربخشی تدریس تخصصی و غیرتخصصی آموزش جغرافیا پژوهش انجام دهند و غیر تخصص‌گرایی را در آموزش و پرورش ایران در سایر دروس مورد بررسی قرار دهند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۵- منابع

- احمدی هدایت، حمید و صابور، محدثه (۱۴۰۰). بررسی تطبیقی آموزش جغرافیا در نظام آموزشی ایران و آمریکا. **پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی**، ۳ (۴)، ۲۹-۴۵.
- اسمیت، دیوید و دراف (۱۳۹۸). **پدیدارشناسی**. ترجمه: علیا، مسعود. تهران: انتشارات ققنوس
- بروند، غلامرضا. (۱۳۹۴). **بررسی رابطه بین شفافیت، نقش و آگاهی از شرح وظایف با تعهد شغلی و عملکرد شغلی معاونین مدارس منطقه شاوور**. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. دانشگاه شهید چمران اهواز.
- چوبینه، مهدی (۱۳۹۹). **بررسی برنامه درسی آموزش جغرافیا در ایران. فصلنامه پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی**، ۲ (۳)، ۱-۱۶.
- چوبینه، مهدی. (۱۳۸۹). **مطالعه تطبیقی برنامه درسی جغرافیا در دوره های راهنمایی و متوسطه در کشورهای ایران، هندوستان، مصر، برزیل، کانادا، استرالیا و المان. کمیته علوم انسانی موسسه پژوهشی برنامه ریزی درسی و نوآوری های آموزشی**.
- حسن پور، سهیلا؛ سعیدی، فرهاد، عبدی، حیدر. (۱۴۰۰). **مقایسه خودکارآمدی و تعهد شغلی معلمان دارای تدریس در حوزه تخصصی و غیر تخصصی در مقطع ابتدایی ناحیه یک شهرستان سنندج. فصلنامه علمی پژوهشنامه تربیتی**. ۴ (۱۴): ۱۷۹-۲۰۰.
- راگ، ادوارد کنراد. (۱۳۸۴). **مدیریت کلاس در دبستان**. مترجم: علیرضا کیامنش و کامران گنجی. تهران: رشد.
- زمانی دارانی، فاطمه (۱۳۹۸). **بررسی مشکلات و محدودیت های درس هنر متوسطه اول از دیدگاه معلمان یک پژوهش کیفی؛ مورد مطالعه شهرستان فریدن، سومین همایش ملی پژوهش های مدیریت و علوم انسانی در ایران، تهران، موسسه پژوهشی مدیریت مدبر**.
- شریعتمداری، علی. (۱۳۹۵). **اصول و فلسفه تعلیم و تربیت**. تهران: موسسه انتشارات امیرکبیر.
- شیربگی، ناصر، سعیدی، فرهاد، نعمتی، سمیه. (۱۳۹۷). **غیرحرفه‌ای گرایی معلمان: تجارب تدریس خارج از تخصص، اندیشه های نوین تربیتی** ۱۴ (۲) ص ۱۳۹-۱۶۶.
- صادقی، علی. (۱۳۹۹). **آموزش جغرافیا مبانی و رویکردهای جهانی**. تهران: انتشارات دانشگاه فرهنگیان.
- غلامی، جواد، قائمدرحمت، مهدی و محمدنیا، ژیلا (۱۳۹۷). **دیدگاه ها و فعالیت های آموزشی مدرسان زبان انگلیسی متخصص هوانوردی و مدرسان زبان انگلیسی غیر متخصص هوانوردی در تدریس زبان تخصصی هوانوردی در ایران. فصلنامه مدیریت نظامی**، ۱۸ (۶۹)، ۱۶۲-۱۳۱.
- محمدی خانقاهی، محمد و حسین زاده، امید علی. (۱۳۹۴). **تدوین و اعتباریابی مدل تدریس اثربخش برای اساتید دانشگاه تبریز. آموزش و ارزشیابی (علوم تربیتی)**، ۸ (۳۱)، ۷۷-۹۷.

- Brooks, C. (2010). Why geography teachers' subject expertise matters. *Geography*, 95(3), 143–148.
- Bustin, R. (2019). *Geography education's potential and the capability approach*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan
- Hattie, j. (2009). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. London: Routledge
- Hobbs, L. (2012). Teaching 'out-of-field' as a Boundary-Crossing Event Factors Shaping Teacher Identity. *International Journal of Science and Mathematics Education*. 11: 271-297.
- Ingersoll, R. (2001). Rejoinder: Misunderstanding the problem of out-of-field teaching. *Educational Researcher*, 30(1), 21-22
- Knecht, P., Spurná, M. (2021). Does specialization in geography teaching determine teachers' conceptions of geography teaching?. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 31(3), 242-260.
- Lane, R. (2011). Exploring the content knowledge of experienced geography teachers. *Geographical Education*, 24(2011), 51–63.
- Lang, J., Thomas, J. L., Bliese, P. D., & Adler, A. B. (2007). Job demands and job performance: The mediating effect of psychological and physical strain and the moderating effect of role clarity. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12(2)116-124.
- Lee, D. M. (2018). Toward a typology of changes in primary teachers' awareness of geography based on receiving graduate education. *Journal of Geography*, 117(5), 216–228.
- Martin, F. (2000). Postgraduate primary education students' images of geography and the relationship between these and students' teaching. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 9(3), 223–244
- McConney, A. & Price, A. (2009). Teaching out-of-field in Western Australia *Australian Journal of Teacher Education*, 34(6), 86-100
- Preston, L. (2014). Australian primary pre-service teachers' perspectives of geography. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 23(4), 331–349.
- Puttick, S. (2016). An analysis of individual and departmental geographical stories, and their role in sustaining teachers. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 25(2), 134–150.
- Rogers, G. (2011). Learning-to-learn and learning-to-teach: The impact of disciplinary subject study on student-teachers' professional identity. *Journal of Curriculum Studies*, 43(2), 249–268.
- Zadrozny, J., McClure, C., Lee, J., & Jo, I. (2016). Designs, techniques, and reporting strategies in geography education: A review of research methods. *Review of International Geographical Education Online*, 6(3), 216–233.

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی